

BASARABENI DEPORTAȚI: STUDIUL DE CAZ GRIGORE ROTARU

Lidia PĂDUREAC

Notă introductivă²⁶⁵

Una din odioasele crime ale regimului totalitar-comunist a fost exterminarea în masă a oamenilor declarați „dușmani ai puterii sovietice”. Consecințele acestor acțiuni au fost cât se poate de grave, afectând destinele multor copii, a căror dramă rămâne necunoscută mediului academic, dar și întregii societăți. În acest context, sunt valoroase orice memorii ale persoanelor deportate la vârsta fragedă. Grigore Rotaru, originar din satul Chetrosu, raionul Drochia, face parte din această generație. În prezența soției Axenia și a fiicei Mila, Grigore Rotaru ne-a relatat despre povestea vieții sale, menționând cu pietate și despre membrii familiei care nu au apucat timpurile să li se facă auzite durerea și experiența exilului.

Grigore Rotaru avea cinci ani, în 1941, când a fost scos din casă împreună cu toată familia²⁶⁶, eveniment despre care își amintește făcând pauze lungi în firul narațiunii. Amintirile, uneori, îi sunt completate de memoriile soției dumnealui care le auzise de la soacra sa, Vera Rotaru.

Grigore Rotaru vorbește cu admirație despre tata – Pavel Rotaru, ofițer în Armata Română, apoi, secretar la primăria din sat – „om cu carte”. Din cele relatate, remarcăm faptul că, în primul an de la instaurarea puterii sovietice, lui Pavel Rotaru i-a fost păstrată funcția de secretar la sovietul sătesc. În noaptea „ridicării”, Pavel Rotaru a participat la întocmirea listei celor deportați. Nu cunoaștem astăzi detaliile acestui caz, precum nu putem afla care au fost trăirile acestui om; dar feciorul își amintește că tata, venind în acea noapte acasă, i-a spus mamei: „va fi mare pojar în sat...” Pavel Rotaru nu bănuia că după plecarea sa, familia sa a fost adăugată în liste, și lăsată pradă mașinăriei represive pe care o servise cu speranța că îl va ocoli. Or, așa cum prevedeau instrucțiunile, nimeni nu se putea simți în siguranță.

Astfel, în noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, familia lui Pavel Rotaru – părinții și trei copii minori – au fost „ridicați”, de rând cu alte cinci familii din satul Chetrosu, raionul Drochia.²⁶⁷ Pe parcursul „operațiunii” desfășurate de organele sovietice, așa cum s-a consemnat și în alte studii de caz, bărbații au fost despărțiți de familiile lor și trimiși în lagărele sovietice.²⁶⁸ Vera Rotaru cu un prunc sub inimă și alți trei copii în preajmă – Grigore

²⁶⁵ Mărturiile dlui Grigore Rotaru: *Să mănânci pâine de cenușă, dar să te întorci în Moldova*, sunt publicate integral în Arhivele memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memorie victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova, Chișinău: Balacron, 2016, p. 13-42.

²⁶⁶ Rotaru Pavel V. (a.n. 1902), membru al Partidului Național Liberal, acuzat de colaborare cu Jandarmeria și condamnat în 1941 la muncă silnică, a decedat în 1942 în Ivdellag, reg. Sverdlovsk; Rotaru Vera Ch. (a.n. 1909) - soția, Rotaru Grigore P. (a.n. 1935) - fiul, Rotaru Ludmila P. (a.n. 1938) - fiica, Rotaru Nina P. (a.n. 1940) - fiica, Rotaru Sofia P. (a.n. 1941) - fiica (vezi: *Cartea Memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist*, Elena Postică (coord. și red. șt.), Chișinău: Ed. Știința, voi. II, 2001, p. 96). De fapt, Rotaru Sofia s-a născut în Siberia, mama fiind însărcinată în momentul deportării.

²⁶⁷ În 1941 din s. Chetrosu au fost supuse represiunilor familia Cemortan, familia Darie cu patru copii, a fost deportată familia Rotaru și familia fostului primar Ion I. Dubină, la fel, a fost deportat Andrei A. Doschinescu și Nicolae T. Pântea (vezi: *Cartea Memoriei*, voi. II, 2001, p. 96).

²⁶⁸ Datele statistice arată că în noaptea de 13 spre 14 iunie 1941 în RSS Moldovenească au fost arestate 4 507 persoane, iar altele 13 885 au fost deportate. Totuși numărul celor deportați nu este

de cinci ani, Mila de trei ani și Nina de un an – , au rămas în trenul care și-a continuat calea până în regiunea Tomsk.

Relatările lui Grigore Rotaru pun în evidență detaliile unei traume trăite la vârsta copilăriei, determinate de multiple greutăți și stigmatul „dușmani ai poporului”. Declanșarea războiului sovieto-german a complicat și mai mult situația persoanelor deportate („Tot lua la front, tot!”). Familia Rotaru a ajuns la capătul puterilor, întrucât mama era însărcinată și nu era aptă de muncă. În primele luni i-au salvat puținele lucruri luate de acasă, acestea fiind schimbate pe produse alimentare. Apoi, foamea i-a scos din casă pentru a cerși. Unor oameni li se făcea milă de ei. Deseori erau alungați și umiliți. Grigore Rotaru își amintește despre ziua de Paști, când a mers cu sora Mila în satul vecin să vestească „Hristos a înviat!” în speranța că vor primi ceva de-ale gurii. În una din case însă niște tineri i-au bătut, murdărindu-i cu funingine și alungându-i. Din cauza lipsurilor și a frigului, mezina născută în Siberia - Sofia Rotaru, a decedat la numai câteva luni. În același an s-a stins din viață următorul copil din familie - Nina Rotaru. La scurt timp va muri și Mila Rotaru, cu toate că mama, muncind la treierat secara, reușea să ascundă în sân câțiva pumni de boabe amestecate cu gheață pentru a le duce copiilor.

La fel, în amintirile lui Grigore Rotaru consemnăm dezinteresul autorităților față de școlarizarea copiilor deportați. Interviewatul precizează că a mers în clasa I-a patru ani la rând și acest lucru nu era din cauza că ar fi avut probleme cu reușita, ci pentru că nu avea haine și încălțări să iasă iarna din casă: „îmblam până cădea bruma puternică, scârțâia omătul, fugeam, dar dacă era mai frig... gata”). Mama „pe ascuns” luase de la kolhoz niște saci de pânză pentru a-i coase o pereche de pantaloni și o cămașă.

De fapt, în rândul celor deportați în Siberia au reușit să supraviețuiască doar cei care au găsit puteri să se acomodeze condițiilor extreme de viață, îndeosebi, în primii ani de deportare. Narațiunea lui Grigore Rotaru evidențiază atitudinea sfidătoare a basarabenilor față de „statutul de oameni ne-liberi” și „deportarea pe veci în Siberia”, prescrise și reiterate cu insistență de autorități la locul deportării, înfruntându-și destinul, basarabenii au construit case, și-au înfiripat gospodăriile: „moldovenii au început a trăi binișor, cam îi întreceau pe ruși”. Grigore Rotaru povestește cu mândrie că mama era atât de muncitoare și bună gospodină încât a amenajat bordeiul ca o casă adevărată: „era bordei, dar înăuntru când intrai - parcă era jucărie... era făcut ca în Moldova”.

Grigore Rotaru își amintește despre nenorocirea abătută peste familia lor în 1949: mama a fost condamnată pentru 17 kilograme de furaje de la ferma de vite, fiind provocată și pârâtă de colega de muncă. Fără a-și stăpâni lacrimile, ne povestește despre procesul de judecată a mamei, la care a asistat. Impresionantă este tăria de caracter și curajul acestei femei. În așteptarea sentinței, Vera Rotaru a insistat să-și facă o fotografie cu feciorul și, mai mult, a ținut neapărat să-l hrănească, așa cum nu știa când acesta va avea parte de hrană.

În conținutul mărturiilor am consemnat un motiv frecvent invocat în explicațiile privind reîntoarcerea basarabenilor la baștină. Vera Rotaru a avut grijă în permanență ca fiul să nu-și uite rădăcinile: „Să mănânci pâine de cenușă, da să te întorci în Moldova!” Grigore Rotaru a purtat constant acest sentiment în conștiință, iar în timp ce mama se afla în închisoare, el a încercat să evadeze din Siberia, deși fără izbândă.

Dacă mama, Vera Rotaru, a fost amnistiată în 1953, la scurt timp după moartea lui Stalin, Grigore Rotaru avea în față încă patru ani lungi de străinie, inclusiv serviciul obliga-

exact, întrucât, potrivit datelor Comisariatelor afacerilor interne, din localitățile și raioanele din care au fost dislocați basarabenii, numărul acestora era de circa 22 000. (IfacaT B., *Трудные компануны ucмopуu Monboeu. 1940-1950-e зз.*, MockBa: Teppa, 1994, c. 25).

toriu în armata sovietică. Înrolat în 1955 și trimis să apere hotarele imperiului tocmai pe insula Sachalin, la demobilizare va indica adresa de domiciliu din satul natal. În pofida furiei ofițerului care-i pregătea actele, Grigore Rotaru obține permisiunea să revină în Moldova.

Reîntoarcerea la baștină, în 1956, a fost numai emoții - a întâlnit aici compasiunea și dragostea oamenilor apropiați. Rugămintea de a vedea casa din care au fost ridicați a produs însă neliniște printre rude, acestea rugându-l să nu facă zarvă din cauza casei. S-a conformat. În 1957 a revenit și mama în sat.

Remarcăm, și în acest studiu de caz, demnitatea celor deportați și intenția lor de a demonstra consătenilor că au putere să ia viața de la capăt. Astfel, despre nunta cu soția Axenia, Grigore Rotaru ne spune cu mândrie că a fost în sat „cea mai frumoasă nuntă”, iar bucuria cea mare a dumnealui i-a fost când și-au construit o casă, educând împreună o fiică și un fecior.

Despre soarta tatălui, Grigore Rotaru a aflat după ani de lungi căutări: Pavel Rotaru a murit în 1942 în Ivdellag. În acest context, interlocutorul nostru își amintește despre etichetările din partea unor consăteni care i-au întreținut deschisă rana nedreptăților din vremea comuniștilor. Poate din acest considerent, reabilitarea a fost așteptată de familia Rotaru pentru revendicarea statutului său social și pentru a demonstra tuturor că au fost represați pe nedrept.

De fapt, Grigore Rotaru nu este supărat pe viață, trăiește cu bucuriile aduse de nepoți. Chipul i se mânănește însă ori de câte ori revine la amintirea durerilor prin care i-a fost dat să treacă în virtutea politicilor de sovietizare forțată. „Cum de a putut statul sovietic să deporteze o femeie însărcinată și cu trei copii în mijlocul Siberiei?” – este întrebarea care îl macină și în ziua de azi.

Grigore ROTARU,
deportat în 1941 din satul Chetrosu,
raionul Drochia în regiunea Tomsk,
URSS

AMINTIRI DESPRE VIATA FAMILIEI PÂNĂ LA DEPORTARE

Tata lucra secretar în primărie

[Îmi zice] Grigore a lui Pavel Rotaru, m-am născut în 1935, la 22 august. Mama spunea că m-am născut la chindii. [*zâmbeste*] Tata - Rotaru Pavel Vasile. Mama - Rotaru Vera Chirilovna. Părinții mei, tata a lucrat în primărie, mama a crescut copii, că atunci cam unul după altul eram. (Anexa 1) Am avut trei surori mai mari, au murit, apoi m-am născut eu, apoi au mai făcut încă trei fete și cu ele ne-am dus în Siberia, adică Sofica cea mai mică acolo s-a născut. Trei surori, născute după mine: Mila, Ninuța, Sofica.

Casa era... acum case de acelea nu se fac: tot așa pătrată ca acum, dar era cu *fligher* [construcție lipită de casă]. Mai la deal de casă era sarai, acolo țineau animalele - porci, oi... Aveau oleacă de pământ - un hectar, două.

Tata lucra secretar în primărie. A făcut armata la români, a fost ofițer. După armată a lucrat agent în sat, strângea impozitele: oamenii aveau crășme, moară, oloiniță și tata strângea impozite de la ei. A intrat la lucru în primărie, a lucrat chiar până în ziua a ne ridica. Tata a lucrat în primărie și la români. Sovieticii nu l-au dat afară din primărie, l-au deportat!

„Au să ridice oameni noaptea asta...”

Atunci, în noaptea ceea, tata a lucrat toată noaptea. A făcut lista pe care să deporteze, el a făcut lista, lucra la sovietul sătesc. A venit pe la miezul nopții sau mai târziu și-i spune mamei: „Veruță, noaptea asta o să fie mare pojar în sat!” Mama: „Da ce, măi Păvăluță?” Tata zice: „Au să ridice oameni noaptea asta...” I-a spus mamei că iată pe acești oameni o să-i ridice după listă. El nu era pus în listă, nu știa că va fi ridicat. Când a plecat acasă, ei l-au pus și pe dânsul în lista pentru deportați.

DEPORTAREA

Noi în 1941 am fost deportați

Noi în 1941 am fost deportați. Noi, copiii, dormeam... Ne-au făcut *podium* [deșteptarea] și „Давай!” [Hai!]: încărcați ce aveți. Mama plângea cu copiii în brațe, ce să facă? Soldații ședeau cu puștile, erau ruși. Ei ne-au pus din lucruri: rupeau de pe pereți, smulgeau părețele, puneau acolo paltoane, perne, puneau ca „să aveți de drum”. Ei știau unde o să ne ducă, dar n-au spus [decât:] „Luați-vă de mâncare!” Mama ce să facă dacă eram trei copii, și aceia mici, al patrulea nu era, că era în burtă, că acolo a născut, pe Sofica acolo a născut-o.

Ne-au urcat în căruță și dimineața eram la gara de tren, aici în Drochia. Într-o căruță noi eram, în alta căruță - alții. Căruța era a oamenilor: iată, te anunța pe tine, pe tine: „Tu, cu căruța mergi noaptea asta! Tu... Tu...” încărcau și - la tren, la Drochia.

Coborau bărbații din acest tren

Vagon de marfă, erau din scânduri, dintr-un perete în altul *nară* [pat sumar din scânduri] - un rând, apoi alt rând. Care pe jos dormea, dacă era cald, vagonul era plin. Am mers, matincă, în Ucraina. Țin minte cum mergea trenul nostru cu tot cu oameni, cu bărbați, cu femei și a stat la o stație, a stat și alt tren. Coborau bărbații din acest tren și se suiau în celălalt tren. Femeile au rămas cu copiii. Răcneau, boceau. Ca prin vis îmi amintesc cum l-au luat pe tata, a luat niște desagi în spate și a ieșit din ușa vagonului. Cum să-i oprești să ni-l ia, dacă ședeau cu puștile. Trei copii mici, mama însărcinată, tata și el s-a speriat, ce crezi?

Toți bărbații așa au fost luați. Nu au spus nimic [unde-i duc]. I-au luat și i-au închis, și unde s-au dus nu știu. Eu de acum pe urmă am aflat.

De la Tomsk, încă vreo două sute de kilometri

Am mers noi cât am mers și am ajuns în Rusia. Era sat, Cagino se numea. Ne-au dat jos pe toți - copii, femei. Acolo am stat vreo săptămână, sau două. Acolo, de acum ne hrăneau. Făcea colhozul cela. Era cald. Iar ne-au suit, ne-au dus cu vaporul. Nu era vapor, dar cred că *barjă* [șlep] ceva, ori *cater* [barcă (navă maritimă) cu motor], vaporul e mare, da sunt așa, un fel de vapurașe mici, acolo le zic *cater*. Mama spune că [pe vasul cela] eu cu Mila, sora mea - eu aveam cinci ani și jumătate, da Mila avea vreo trei, ea este din 1937 - ne duceam la o toaletă pe o punte, strâmt era, pentru cei mari era bine făcut, dar pentru copii puteai să te duci alături în apă. Mama, când ne-a văzut, așa s-a speriat...

Am ajuns tocmai în Krivosejnoe, centru raional, *Tomskaja oblast* [Regiunea Tomsk], acolo ne-au dat jos. De la Tomsk eram încă vreo două sute de kilometri la *sever* [nord], mai departe. De acolo - iar cu căruțele și ne-au împărțit prin sate. Prima dată ne-au dus în satul Belostok.

în Belostok

Acela sat mare era, cândva acolo a fost biserică, aveau școală de zece clase, școală mare era. Spuneau rușii că acolo au fost ruși deportați. Erau mulți *poleci* [polonezi]. Aceia

erau cu familiile [nu au fost despărțiți soții]. După ce am stat vreo câteva zile pe la niște case - că așa era: familia asta o să stea la tine, asta la tine - ne-am dus într-o casă, cam la mijlocul satului, pe vale. Acolo au ținut vite, avea vreo zece metri lungime și vreo cinci lățimea. Acolo s-a dus mama, Elisaveta lui Semion Darie, Liuba - deportate din satul Chetrosu²⁶⁹ - și au făcut regulă. Au curățit podelele celea, le-au spălat de murdărie. Colhozul le-a dat scândură, au făcut *nară* acolo. *Nară* - pat au făcut iată așa, și așa [mai multe], doi metri lungimea, din perete până-n perete. Cred că bărbații au făcut, colhozul a ajutat. Era vara spre toamnă când am intrat acolo. Cum intrai, la stânga, la ușă, era tanti Profira cu Liuba²⁷⁰, în dreapta era Zariceanski cu mama sa, apoi la fereastră era una cu o fată, o chema Coca. Din sat eram noi - familia Rotaru, Dubină și Darie. Zariceanski era din Glodeni. Noi eram de la stânga: familia noastră, apoi era tanti Mărioara cu familia ei, tot în patul acela, unul lângă altul, de-a lungul dormeam toți, nu mai alegeau ori să doarmă aparte, toți, ca purceii, unul lângă altul dormeam, [*zâmbește trist*].

Soția: Spunea mama [soacră] că atunci când i-au lepădat unde i-au lepădat prima dată, ca într-un sarai de oi, de vaci sau de ce era, n-aveau lumină, n-aveau nimic și ce făceau? Din *berioză* [*mesteacăn*] făceau lumânări. Ținea *berioza* ceea aprinsă și aceștilalți mâncau. Zice: „Când ieșeam de acolo eram negri tot, numai dinții albi aveam”. Altă lumină nu avea. În Belostok nu era asta [comenduirea], nu țin minte să fi fost, dar când am trecut în satul celălalt - Elizarev, apoi da, aici în fiecare lună venea un maior și... [verifica.]

Ca bărbați erau copiii din clasa a IX-a, a VIII-a

După ce am ajuns acolo, s-a auzit că războiul s-a pornit din urmă și de acum: „Всё для фронта, всё для победы!” [Totul pentru front, totul pentru victorie!]. Tot lua la front, tot! Ca bărbați erau copiii din clasa a IX-a, a VIII-a, a X-a, îi lua la război. Ei ziceau că „*dobrovolino*” [benevol], da cine se duce *dobrovolino*? [*zâmbește*]

Era unul, Căldare, din Popești, acela [spunea]: „Nu puneți nimic, nu facem nimic, că o să ne dea drumul”. Ei puneau niște cartofi în pământ îngropate. Când se desprimăvăra, [erau] înghețate bocnă toți cartofii, apoi se stricau, rămânea iar fără nimic. Apoi iar lucrau la cartofi la ruși și lor le da câte o căldare, și puneau pentru iarnă.

Iarna

Soția: *încă el nu ține minte bine, că era mic, dacă s-a dus de cinci ani, dar mama când ne povestea apoi să fi fost cât de tare, nu mai era răbdare să reziști la așa situație cum a fost la ei. Spunea că era ger cât era și ele ședeau cu țolul în ușă. Ce, era casă de stat, era de animale!*

Numai la tindă afară era ușă, ca să nu intre juvinele, dar în casă nu era ușă, punea un țol. Iată, mămuca Tasia a dat să iasă afară și a dat cu ochiul în țintă, și-a scos ochiul.

Soția: *Bătea țolul în loc de ușă, țol de acasă, care aveau ei. Dar ia să șezi iarna cu țolul în ușă. Sobă de fier aveau.*

Făceam focul. Rușii știau, ei se pregăteau de cu vara, aduceau lemne acasă, dar noi... Ai noștri se duceau ziua, se suiau în pom și îl țârâiau din pădure cu tot cu crengi, rușii se minunau de noi. Rușii numai tulpina aduceau, dar ai noștri aduceau cu tot cu crengi.

²⁶⁹ Darie Simion E (a.n. 1889), membru al Partidului Național Liberal, condamnat la moarte în 1941, fiind acuzat de participare la activitatea unei organizații contrarevoluționare de insurgență. Darie Maria N. (a.n. 1893) - soția, Darie Nadejda (a.n. 1927) fiica, Darie Elizaveta S. (a.n. 1928) - fiica, Darie Gheorghe S. (a.n. 1931) - fiul, Darie Varvara (a.n. 1938) - fiica, deportați în 1941 în reg. Tjumen (vezi: *Cartea Memoriei*, 2001, voi. II, p. 96).

²⁷⁰ Dubină Ion I. (a.n. 1880), fost primar, membru al unui partid „burghez”, supus represiunilor în 1941; Dubină Profira M. (a.n. 1885) - soția, Dubină Liubov I. (a.n. 1929) - fiica, deportate în 1941 (vezi: *Cartea Memoriei*, 2001, vol II, p. 96).

Taman ca acela: „шумной толпой толкали поровоз” [Cu gloata gălăgioasă împingeau trenul], așa și ei. Apoi tăiau tot, crenguțe și pom. Deodată, pe rând făceau focul în sobă.

Atunci nu aveau când vorbi, atunci cătau de foamete

[De mâncare] nici nu știu cum să vă spun - mâncarea era, cât a avut mama zestre de aceasta: păretare, perne... Totul a schimbat pe cartofi și așa a ținut aproape toată iarna, a avut de unde. Umbla prin sat și schimba: pe pernă ruștele îi da o căldare de cartofi. Până când a terminat tot. [Localnicii] nu ne ajutau, ei aveau, dar nu ajutau. Atunci nu aveau când vorbi, atunci cătau de foamete. Dacă îi săpai în grădină, apoi îți da acolo [ceva]. Lucrau în colhoz și le da [careva produse], dar le da puțin tare, puțin le da.

[Mama] a născut toamna mai târziu, știu că era frig. De acum nu mai lucra. A trăit oleacă, vreo câteva luni și a murit Soficuța, aceasta care mai mică, care s-a născut acolo. Cred că de frig a murit. Iarna a murit și Ninuța, în 1942, după Anul Nou, așa cam. Am rămas eu și cu Mila. Atunci copiii așa și mureau, ori de durere de burtă și se duceau [mureau]. Nu mai știau nici rușii unde-i spitalul. Centrul raional era departe. Nu era nici o policlinică. Cimitir era. Nimic, nimic absolut [la înmormântare] nu s-a făcut. Tu nu aveai ce mânca, nu să dai și la altul! [Oamenii] nu se ajutau, ei singuri săracii [trăiau greu] dacă se pornise război. Ce știu copiii? Copiii știu mâncarea și gata, unde-i el, ce-i cu dânsul - el habar n-are.

Soția: *El multe nu ține minte, dar mama povestea, ehe, viața lor cum era, apoi Doamne, Dumnezeu. Spunea că iarna se duceau, că nu se dovedea bătutul pâinii cu mașina cum era, și se duceau iarna și băteau secară. Erau strânse, clădite stoguri și băteau cu mașina. Ele se duceau la lucru. Zicea mama: „Vânturam din pleavă grăunțe de acelea, apoi le puneam în pantaloni, în buzunare. Te-nchipui, dacă erau cu omăt, cu gheață, dacă era iarnă și aducea de mâncare, prăjea și hrănea copiii câte oleacă.*

Acolo era grâu iarna și dacă era, știi mata, la noi, dacă trecea de 50 de grade, ajungea la 56 de grade ger. Era strașnic ger, și-nchipui [ce frig era] dacă îngheța rachiul în magazin, de acum îl dezghețau și-l strecurau, și-l vindeau. Apoi mama umplea în pantaloni, băga pe-n sân grâu, ca să n-o vadă, lega aici sus. Le mai controlau, era acolo una și... [controla]. Acolo mult grâu băteau iarna, și secară băteau iarna. Așa în Siberia ceea, taman când la *uborcă* [recoltare]- ploua una și una. Așa tăiau grâul, îl secerau cu mâinile și-l puneau, îl clădeau, apoi îl băteau iarna. Pe urmă se mai duceau și vânturau pleava ceea și găseai acolo câte un kilogram, două sau eu știu cât grâu de acela și-l aduceau acasă, și-l rășneau, și cocea niște *balabuște* [bucate din aluat cu cartofi și usturoi] cu două cartofele acolo și un ceaunoi de zeamă din apă curată, niște usturoi puneau. Umpleai până se făcea pânțelecele dobă.

Soția: *Ziceau ele că ziua lucrau unde lucrau, dar noaptea moldovencele, care erau acolo, se duceau și prindeau pește: care mergea înainte și tulbura, care prindea peștele. Aceștia, care mai bătrâni, erau acasă, apoi până ele se duceau la lucru, pregăteau peștele ceta și mâncau, și iar se duceau la lucru. Hodina lor așa, pe picioare era.*

„Hristos a înviat!”

în Belostok am trăit rău tare - strașnic! Iarna mama se ducea cu cerutul în altă parte. Eu mă duceam cu sora Mila, împlam casă de la casă: care-ți da [câte ceva], care te *la* [arunca peste tine apă] cu niște zoi, ca să nu mai vii la dânsul. Odată, era de Paști, ne-am dus într-un sat - Brovka, era nu departe de noi. Am trecut o punte lată și am trecut în alt sat. Nu departe de *bolota* [mlaștină] ceea era o casă. Am intrat acolo. Așa mirosea a friptură. Am început a cânta „Hristos a înviat!”, moldovenește [am spus], știam rusa, dar noi știam „Hristos a înviat!” pe a noastră [limbă]. După ce am terminat ... [așteptam răsplata]. Erau niște băieți și fete în vârstă. Unul zice: „Ну что, накормим?” [Ce, îi hrănim?], altul: „Давай накормим!” [hai să-i hrănim!]. Noi [gândeam]: amuș o să ne hrănească. Ei au băgat mâna în cuptor și de pe horn au scos o mână bună de funingine și ne-au mânjit pe față pe

ambii, ne-au mai tras câte un picior în fund și ne-au dat afară din casă, și cu asta am rămas. Ne-am dus la altă casă. A văzut omul cela, era *estoneț* [estonian] - aceia erau oameni delicați, știu că avea ceas aici, la jachetă, cu buzunar, îmbrăcat frumos, tot deportați erau, dar ei erau mai de demult, de acum trăiau binișor - ne-a spălat, ne-a hrănit și zice: „Mai mult nu îmbiați nicăieri. Duceți-vă acasă! Nu îmbiați...” Lume era rea. Omul cela ne-a mai dat ceva în traistă. Ne-a petrecut până la puntea ceea: „Să nu umblați nicăieri!”

Mama era dusă în altă parte cu cerutul. [Oamenii acolo] știau de Paști, dar nu aveau ce mânca. Mama împla, mai ales iarna, vara mai lucra, mai găsea de lucru pe la oameni, mai da cu var, cum la noi, făcea frumos în case, dar iarna nu avea ce lucra și umbla cu cerșitul.

Vara mâncam mai mult buruiene

Dacă noi eram micuți, femeile lucrau. Aveau în casă o râșniță și turnau cu pumnul, și învârtea, și făcea făinuță. Vara mâneam mai mult buruieni, urzică. Eu, cum eram [mic], mă duceam și strângeam urzici. Și încă uite cum era: te duceai la ruscă, că de acum la noi nu aveai unde strânge urzica, dar la oameni prin grădină era urzica mare și ne da voie să strângem, apoi mama trebuia să lucreze la omul cela în grădină, că ne-a dat urzica. Te-nchipui? Iată așa era. [Urzica] o opărea mama, făcea niște *blinile* [clătite] așa, niște *balabuște*, apoi borșul făcea tot cu urzică, apoi, dacă prindeam pește, puneam câte un pește acolo, câte o cartofică, dacă era. Pâine nu era, nu ajungea pâine.

Făceau mâncarea după lucru, nu puteai să faci toată mâncarea [odată] la atâtea persoane, făcea unul și apoi altul, toată noaptea.

Soția: *Da, pe rând făceau, toți aveau familii și erau mulți.*

Tanti Mărioara era, era Gorsa Varvara, era Nadia. Cum să te sfădești dacă-i una, o plita? Când fierbeau cartofi, apoi tanti Mărioara avea un ceun așa mare, lungăreț, cât oala, cu două torți, apoi noi făceam la cartofii noștri așa semn pe coajă, tanti Mărioara așa făcea, ca să se deosebească, ori o tăietură așa, ca să știe care-i al lui cartof.

Soția: *Când deșarta oala, își alegeau [fiecare cartofii săi].* Care se rupea în două, se mai sfădeau că nu le ieșea [la număr] cartofii, [*zâmbeste*] Era unul acolo, trăia mai devală de noi și așa niște cartofi mari fierbea. El zice: „Гришка, если ты съешь пять картошек с кожурой, я тебе ещё пять дам!” [Grișca, dacă mănânci cinci cartofi cu tot cu coajă, îți dau încă cinci!] Eu pot să mănânc și zece cu coajă, numai dă-mi-le. Eram șmecher. Mâneam.

La școală împlam până cădea bruma puternică

La școală împlam până nu cădea omătul, apoi nu mă duceam, fiindcă nu aveam cu ce mă încălța [*zâmbeste trist*], nici să te îmbraci, nici să te încălți nu era cu ce. Matincă, patru ani am îmbiat în clasa I-a. Școala era cam la un kilometru. Împlam până cădea bruma puternică, scârțâia omătul, fugeam, dar dacă era mai frig, gata. Desculță mergeam, ce fel de încălțat!? [*zâmbeste*] Sora Mila nu împla încă la școală, ea la Elizarev a îmbiat. Mama spunea că nici nu știu când am învățat rusește, nici nu știu cum. Repede [am învățat]. A zis că peste vreo săptămână, gata, vorbeam rusește „На всю катушку” [aici: de-a binelea]. Ea [mama] greu a învățat rusa. [*zâmbeste*]

În 1945 s-a mântuit războiul și noi încă trăiam acolo, în Belostok.

„Măi Grișa, ia seama că pantalonii iștia ai tăi sunt cusuți din sac”

Mama mea fura de la colhoz, pe ascuns, să nu mai știe nimeni, saci de aceia de pânză și-mi cosea pantalonii, cămașe. Țin minte că era unul, Colea Zariceanschi, zice: „Măi Grișa, ia seama că pantalonii iștia ai tăi sunt cusuți din sac și să iei să-i boiești, măi, cu ceva, cu niște negru”. Mie multă minte nu mi-a trebuit și am găsit un ceun, l-am întors cu fundul în sus și cu o petică, și cu apă și am murdărit tot pantalonii cu funingine, ca să-i fac negri, [*râde*] Mama era la lucru, dar acela [Colea], mă rog, și acela mintios... I-a spălat [mama], dar mi-am murdărit tot - și fața, și mâinile.

„Voi sunteți judecați pe viață!”

Iarna în 1946. Erau niște fete din sat, Liuba, Elizaveta, au fost în raion și le-au dat de lucru de acum în Elizarev. Dinainte a fost mama [cu femeile celea]. Aceia [din satul Elizarev] le-au trimis căruța, au zis: „O să venim noaptea”, ca și cum să-i fure. Au venit noaptea și ne-au încărcat: familia noastră și tanti Mărioara. Ne-au dat la un rus, acolo am trăit. Rusul acela avea casă mare, în jumătate de casă nu ședea nimeni în ea. I-au spus la omul acela: „Дядя Федот, вот тут будут жить молдоване, а вы тут. Боже упасиб если будешь трогать их!” [Nene Fedot, iată aici vor trăi moldovenii, iar mata vei trăi aici. Doamne ferește să-i atingi!]. I-a hotărât [să nu ne atingă]. Oamenii ceia au fost cumiști și nu ne-au [obijduit]. Aveau un băiat, Colea, într-o clasă învățam cu el pe urmă.

Veneau să ne controleze. De exemplu, azi i-au chemat pe toți, s-au iscălit. Acești tineri - nu, numai aceștia în vârstă. Dacă aveai 17 ani, gata, te prezentai, dar așa, 12-13 ani - nu [trebuiau să semneze]. Dar ne spuneau: „N-aveți dreptul să ieșiți din *zona* [aici: regiune cu statut special de reședință] asta, mai departe de raion!” Dacă te duceai la moară, că era moară într-un sat, Semjonovka, erau vreo 15 kilometri până la satul acela. Era unul dintre noi, care din deportați, mai guraliv, mai cărturar, apoi acela era *starsii* [superiorul] și acela anunța autoritățile unde ne ducem. Când căutai, iată azi a făcut [apelul], a doua zi venea iar. Făceau *naliot vnezapno* [verificare prin surprindere] și care nu era la curent - îl pedepseau. Acesta, care venea și ne controla, ne tot spunea: „Voi sunteți judecați pe viață!”

Cum să trăiești cu [atâta pâine]?

Atunci dau taloane [alimentare], „карточная система” [sistem de cartele] era. Te duceai la magazin, iată, cu o foiță așa de mare și *prodavețul* [vânzătorul] tăia un pătrățel de acela și îți dădea [pâine]. La lucrători da 400 de grame de pâine, la *ejdivenți* [persoane aflate la întreținere] - 200 de grame de pâine. Iată, cum să trăiești cu [atâta pâine]? Cartofi puneau în grădină. Aici, în Elizarev, oleacă mai binișor era de trăit. Era pește mult, rațe sălbatică, ouă erau. Chiar lângă sat, la capătul grădinii era un râu.

Copiii, numai se trezeau, și la joacă. Habar n-aveau că are mâncare mama ori n-are mâncare. M-a trimis mama după pâine, era seara de acum. Mi-a dat talonul de pâine. Eu eram cu niște băieți și ne-am jucat, când am ajuns la magazin, nu-i talonul. Am pierdut talonul. Of! Vin acasă, [mama întreabă:] „Unde l-ai pierdut?” Când a luat mama un ciomag... L-am găsit noaptea: pe unde m-am jucat, acolo l-am pierdut. A mers și mama să-l căutăm, doar talonul era pe o lună! Alt talon nu-ți da! În magazin erau produse și pe bani. Aceștia, care lucrau în colhoz, cumpărau pe bani, dar cei care lucrau la *lespromhoz* [gospodărie silvică] - le da taloane, cărticică. Numai pâine puteam lua pe ele. Era gaz, zahăr, sare, bomboane, ca la *productovii* [magazin alimentar] magazin, materie era.

Ne scriam scrisori

Da, scrisori ne scriau, d-apoi mama avea aici [în Moldova] frați, surori, cumnați. Tata avea frați mulți, ei au fost opt. Ne scriam scrisori. Ce scriau? Scriau că vreau să se întâlnească, poate a da Dumnezeu și [se vor întâlni]. Citeau și plângeau, știi cum, dacă stăteam în casă atâtea familii, apoi o citea în glas la toți, să audă toți. Plângeau toți. Noi am primit odată o *posilcă* [colet] sau de două ori, poate. Era o mămuică, ședea cu noi - o femeie bătrână, tot au deportat-o, bărbatul ei tot în primărie a lucrat - ea avea un frate aici [în Moldova], apoi el trimetea *posilce* des. Trimetea pesmeți, făină. [Nouă] știi că ne-au trimis odată niște hăinuțe. Cred că și aici [în Moldova] era sărăcie.

Soția: *Eu țin minte bine foametea. În foamete a fost greu, a fost lume care, cum spune Grișa că ei mâncau acolo buruieni, apoi așa și aici erau. Care aveau copii mai mulți, apoi tot cu buruieni mai mult trăiau. Dar la noi cum a fost? Tătuca, pe vremea ceea, a avut pământ, vite și noi nu am dus foame. [A fost] foame de atâta că au strâns pâinea și toată s-a*

dus din urma războiului. Tata era la front la lucru, concentrare cum era atunci, dar mama era cu trei copii acasă și au venit - când umblau de aceștia care să ia pâinea - și mama a primit de la Drochia 30 de kilograme de grăunțe pentru noi, pe trei copii, și acele 30 de kilograme le-au găsit și le-au luat: „îi luăm, că noi suntem puși să-i luăm, dar tu îi veni la primărie și ți-a da înapoi”. Nu i-a mai dat nimic. Ce, atunci mai era vorba să dea înapoi, ei luau tot. [Din familia mea] n-a murit nimeni [de foame]. Tătuca ne-a scăpat, că a fost cu vaci, și a mai avut un mahalagiu care i-a spus înainte de a strânge pâinea: „Măi, strânge pâinea că o să umble și au să eie tot!” Și tătuca a îngropat pâinea, că nu i-au găsit-o.

Moldovenii au început a trăi binișor, cam îi întreceau pe ruși

Când am venit în satul cela, mama lucra *lespromhoz* [Gospodăria de industrie a lemnului], la pădure, legau, *ploturi* [Câteva rânduri de bușteni fixați sub formă de plută pentru a fi transportați pe apă]. Legau iarna și când se revărsa Obiul [Râul Obi, în vestul Siberiei], apoi [da lemnul pe apă].

Aceștia, care veneau și ne controlau pe noi, apoi ne spuneau: „Voi sunteți judecați pe viață! *Stroiți* [construiți]-vă casă], cumpărați-vă vaci...” Gata, moldovenii au început a trăi binișor, cam îi întreceau pe ruși. Când le-au spus că ei îs pe veci, gata! [ei au început a construi]. Fă-ți, să fii gospodar! Mama mea a fost tare cuminte femeie și gospodină. [lacrimi] A făcut bordei frumos. Pe afară era bordei, dar înăuntru când intrai - parcă era jucărie. Sobă [în bordei aveam], ca în Moldova. La noi în bordei era făcut ca în Moldova, tot așa cu *trafaret* [șablon desen care se aplică pe perete]. Numai intrau rușele [și se uimeau]: „Ай-ай-ай, как ты, Верка, красиво сделала! Ай-ай!” [Vai, Verca, cât de frumos ai făcut, cum ai făcut!]

Mama lucra bine, eu învățam la școală. Noi am trăit pe malul râului Obi, chiar în capătul grădinii era râul Obi. Fântâni nu erau. Beau apă numai din Obi, din râu, din *balotă* [mlaștină] beau. Care trăia lângă *bolotă*, bea din *bolotă*. Noi trăiam devale, beam apă din râu. Iarna topeau omăt și beau apă. Apa toată îngheța bocnă. Care erau tineri se duceau la Obi după apă, dar acești bătrâni nu se duceau, era departe, vreo trei kilometri era din deal până la râu.

Eu cu dânsa am fost la judecată...

Când eram în clasa a III-a, mama mea lucra la porci. Erau două femei, lucrau acolo. Acea cam bătea lăturile: venea târziu, porcii [flămânzi erau] și hrănea mama și ai ei porci, și pe ai noștri. Îi zicea: „Маша, что ты так поздно?” [Mașa, de ce vii așa târziu?] Dar ea, mă rog, dacă trăia bine cu *zavfermî* [șeful fermei]. Cred că s-a dondănit mama cu dânsa. Acea era ruscă. Sa vezi cum a provocat-o pe mama! Zice [mamei]: „Давай, Верка, сделаем самогонку на Пасху!” [Verca, hai să facem rachiu pentru Paști] A luat urluială de aceea de secară și a adus la noi, un tobultoc de 17 kilograme. Și tot ea [Mașa] s-a dus la *pravlene* [cârmuire] și a declarat că „iată Vera a furat!” A venit comisia și a cântărit câte kilograme erau: 17 kilograme. Și i-au dat mamei șapte ani jumătate de pușcărie. Mila de acum murise, vreo nouă ani avea. Eu am rămas singur.

Pe mama au judecat-o în 1949. Eu cu dânsa am fost la judecată chiar. Ne-am scos în portret. Până când acolo [a durat procedura], m-a dus mama și m-a hrănit, [plânge] (**Anexa 2**) Am răcnit până acasă. Judecata a fost în raion. Da, singurel din raion am venit. Iată, tot drumul până acasă am răcnit. Femeile din sat mă mângâiau... [plânge] Iată cum a fost.

[Chiar dacă religia era interzisă,] cine te căta în casă ce faci? Își făceau cruce, apoi cum altfel? Da, [mama își făcea cruce] și eu îmi făceam cruce. „Tatăl Nostru” știam, mai știam și alte rugăciuni.

La școală

În iarna ceea, când ne-am mutat în Elizarev, tot nu m-am dus la școală, în 1947 m-am dus la școală. Știam tot-tot pe de rost. Învățătoarea zice: „Ce-i cu băiatul acesta al matală? Totul

știe? Și poeziile toate le știe?” [Mama zice]: „El, iată, atâția ani a învățat...” Что вы мне не сказали, я его бы сразу в третий класс перевела!” [De ce nu mi-ați spus, eu îl treceam deodată în clasa a III-a]. Nu [profesoara nu făcea diferență între copii]. Iar în clasa I-a! Doamne, ferește... Până în clasa a V-a am fost la școală. Atunci nu-i înțelegeai [pe elevi de ce vârstă erau]: clasa a IV-a învăța cu clasa a II-a, a V-a cu a III-a. Nu știu cum, așa îi încâlcea. îi puneau, de exemplu, acesta de clasa I-a, lângă mine, ca să nu copie. Erau și mici, și mari.

[În 1949] din Moldova nu [au adus deportați], la noi au adus *latiși* [letoni] din *Latvia* [Letonia]. Am primit la gazdă o femeie *latișcă* - Zemeles Emilia, pe fiica ei o chema Anna. Au fost ridicăți în 1949. Dacă pe mama au judecat-o, ea [Zemeles Emilia] îmi făcea mâncare, ea mă spăla.

Am învățat până în clasa a V-a. Copiii mi-au zis odată: „Мама твоя - воровка!” [Mama ta este hoată]. Atunci *vorovca* [hoată] era lucru urât... Sufeream din această cauză. N-am reușit să mântui cinci clase și mă făcusem rău, eram rău de piele, cum se zice, dacă nu era stăpânul, ca băiatul, nu știți cum? M-au exclus din școală.

La lucru

Am intrat la lucru la fermă. Eram mare, dacă fetele din clasa a V-a se măritau, așa era vremea atunci. Am păscut vacile. Mi-au zis: „Выбирай, или пасти коров, или на лесосклад” [Alege: sau la păscut vacile, sau la depozitul de lemn]. Dar la *лесосклад* era cam periculos. Iată, puneau *druci* [bușteni] lângă *druci* și legau așa și, dacă călcâi *mimo* [pe alături], te duceai și *drucul* venea deasupra! Amin cu tine era! Au murit oameni acolo, se îneca, călcau alături de *druc*, și *drucul* venea deasupra, și gata.

Am păscut vacile un an, cât mama era la pușcărie, apoi am fost la pădure, ne-au luat - cred că aveam atunci vreo 15-16 ani – *sucicorub* [tăietor de crengi]. Am lucrat, la *șcuriif* [jupit coaja] lemnul, îl curățeai de coajă. Mama a lucrat la lemn pentru *lesprom*, dar eu am lucrat la *lesozagatovcă* [cherestea].

În Siberia trebuia să mă duc la cursuri. Am fost cu Darie Gorsa, tot deportat din Moldova.

De octeabrschi [Aici: 7 Noiembrie - sărbătoare oficială în URSS, dedicată venirii la putere a bolșevicilor conduși de V.I. Lenin] am vrut să fim acasă [în Moldova]

Era iarna, adică cum acolo la *octeabrischi* se consideră că-i iarnă, de acum omătu-i mare. Am fugit, de *octeabrischi* am vrut să fim acasă [în Moldova] și ne-am sfătuit noi, câți eram acolo, zece persoane - fete, băieți - și am fugit. Am mers toată noaptea prin pădure pe jos și toată ziua, și [iarăși] noaptea, și am ajuns la Obi. Când am ajuns se întuneca, Obiul mergea sloiuri [de gheață], întâi se fac bucăți de sloiuri apoi tot așa, tot așa până se întărește. Noi, băieții mai țineam, dar fetele când au început a plânge, a boci. Bine că mergea bucăți, dacă să fi stat - puteam să ne înecăm toți. Ne-am întors înapoi într-un sat, Petuchov, care era aproape. Ne-am dus, de acum ardeau luminile în case la oameni, lămpi de acestea pe gaz. Fiecare unde a căzut [a înnoptat]. De exemplu, eu cu un băiat m-am dus la o femeie. Intrați în casă: „Впустите переночевать” [Dați-ne voie să înnoptăm]. Taman femeia ceea la care am intrat a stat cu mama la închisoare - ea a scăpat, că era acum acasă, dar mama mai făcea încă pușcăria. A doua zi, când m-a văzut așa, la față, zice: „Ты, наверное, Веркин сын” [Tu probabil ești fiul Verei]. Zic: „Да, откуда вы меня знаете?” [De unde mă cunoașteți]? [Răspunde]: Я с твоей матерью в тюрьме сидела” [Eu am sta în închisoare împreună cu mama ta]. Nu știu pentru ce [a fost condamnată]. De acum, dacă așa [s-a întâmplat], mă ținea ca pe băiatul ei. Ne făcea mâncare.

Toată noaptea [când ne-am pornit să fugim] a bătut vântul, eram și fără mânuși, cu mâinile în buzunar. Mâna aceasta mi-a fost mai înafara și mi-a înghețat. Eu am înțeles [că este înghețată] atunci când am dat să curăț cartofi: când dau, nu lucrează mâna mea. Eu așa, eu așa, moartă. Nu înțelegeam. Nu avea putere deloc. Au înghețat *suhojilele* [tendoane].

Am stat acolo vreo două zile până a înghețat Obiul și apoi s-au dus vreo câteva femei înainte, și au luat crengi de acestea - erau un fel de *crasnaia iva* [salcie roșie] - și tot înfișeau: una mergea înainte, alta din urmă puneă semne și așa până au trecut dincolo de Obi. Apoi s-au întors înapoi și zice: „Вот сейчас, ребята, пойдём. Я вас провожу” [Iată acum, băieți, să mergem. Eu o să vă petrec]. Ne-au trecut Obiul.

A murit Stalin în 1953, apoi mama a venit acasă, i-au dat drumul acasă după ce a venit de la închisoare. Atunci, dacă furai oleacă mai mult, era 10 ani, 15 ani, 20 de ani, 25 de ani! Mama toamna a venit acasă.

ARMATA: Juznyi Sachalin

Pe mine m-au luat la armată în 1955. Am făcut armata în Sachalin. Am fotografie. (Anexa 4) în 1956 eram la post, *dejurnii* [De serviciu] pe cazarmă, eram singur și taman primisem scrisoare de la mama. Ce poate să scrie mama? Că „mi-i rău, mi-i dor”, dacă-i mamă. Ședeam acolo pe scăunule și îmi curgeau lacrimi, dar comandantul regimentului zice: „Что с тобой” [Ce-i cu tine?] și mi-a luat scrisoarea, a văzut că ceva nu este bine. „А ну дай сюда письмо!” [Ia dă scrisoarea înapoi!] A luat scrisoarea și s-a dus la dânsul în cabinet și nu mi-a dat-o înapoi. După ce mi-a luat scrisoarea, aceasta a fost primăvara, m-au trimis în Juznyi Sachalin. Pe noi ne-au trimis ca specialiști. Eu eram *cuzneț* [fierar], apoi era unul *electrosvarșcic* [sudor electric], altul *gazovic* [lucrător pentru întreținerea instalațiilor de gaz]. Ne-au trimis în Paranajsk, Juznyi Sachalin să reparăm niște *betonomeșelci* [autobetoniere], erau mari de șase tone. Acolo și mi-au rămas toate fotografiile, toate scrisorile de la mama, de la fete, totul acolo a rămas.

În armată nu mă iubeau, că eu eram cam poznaș. Eram șmecher. Scriam poezii, cum era atunci. Eu am lucrat *cuzneț*, la mine era bine. Dacă cădea ziua [schimbul de muncă] - noaptea dormeam, dacă lucram noaptea - ziua dormeam. Eu până la armată am lucrat *molotoboi* [lucrător care bate metalul cu ciocanul în fierărie], știam lucrul.

Au venit „cumpărătorii”

Ceasti [unitatea militară] a noastră se numea „Центральное управление капитального аэродромного строительства” [Centrul de control al construcției capitale a aerodromului]. Au început-o de la Moscova și au terminat-o la Sachalin. Aerodromul acela s-a terminat [de construit] și *ceasti* a noastră s-a desformat: i-au trimis pe care în *stroibaf* [batalionul de construcție], pe care în artilerie. Pe noi, specialiștii ne-au luat... au venit „cumpărătorii”, așa le zicea: *poкупатели* [cumpărători] de la Kamcjatka. Trebuiau cincisprezece persoane, așa ziceau ei: „Мне надо 15 рыл” [am nevoie de 15 rături (boturi)], ca și cum ar fi cumpărat animale. El se numea *poкупатели* [cumpărător]: „Мне надо кузнецы, сварщики, токари, арматурщики” [Eu am nevoie de fierari, sudori, strungari, instalatori de blocuri din beton armat]. Acolo am căzut și eu, în echipa cea. De acum eram gata [pregătit], stăm cu *cemodanul* [valiza] în mână să ne ia. Ne-au adunat acolo. Eram mai mulți. Unul cumpăra specialiști, unul cumpăra *povari* [bucătari], cizmar, ce le trebuia... Fiecare [cumpăra] pentru armata lui. [*râde*] Văd că aleargă un căpitan și îi dă la acesta o foaie, și strigă: „Ротарь и Марщинко, выйти из строя!” [Rotari și Marșcenko, ieșiți din careu!] Marșcinko era *svarșcic*. Ne-am luat *cemodanele* și *tri șaga vperiod* [trei pași înainte]: „Вы едите домой!” [Voi mergeți acasă!] Ooo! Când a spus lucrul acesta, apoi săream în sus de bucurie, ca iezii cum sar.

Soția: *I-au dat drumul de atâta, că mama a rămas singură, pe dânsul nici nu trebuia să-l ia la armată, dar ei, ca băieții, a vrut să se ducă* [la armată]. Când am venit acasă, de acum mama mi-a spus cum a fost, de ce mi-au dat voie din armată. Ei [administrația garnizoanei] scrisoarea cea au citit-o și a văzut că mama plângea că scria „mie mi-i rău”, că-i bolnavă tare, că-i singură și nu poate, „mă prăpădesc”... Eu plângeam că e mama singură și

eu șed aici, și bat la ciocan. Ei au văzut. De acum din *ceasti* au trimis la dâșii [să ceară informații de pe loc], apoi acolo s-au dus de la *voincomat* [comisariat militar] acasă la mama, au constatat treaba, că-i drept [că mama este singură și bolnavă]. Au târâgănat ei de primăvara până toamna și iată tocmai când mi-au dat voie.

Eu vreau acasă în Moldova

Dacă eram în *comandirovcă* [deplasare], nu era nici o încăpere acătărea. *Pălătci* [corturi] erau. M-am dus să-mi iau documentele. Acolo îți dădea *suhoi poioc* [rație – mâncare pentru drum] și banii, și gata [erai liber]! Da, trebuia să-ți iai ori mantaua, ori *bușlatul* [cojoc]. Eu am vrut să le iau pe amândouă; și *bușlat*, și mantaua să le am acasă. Am vorbit cu băieții și [ei au zis]: „Ладно, мы тебе принесём...” [Fie, noi o să-ți aducem]. Mi le-au adus la tren.

Am intrat eu după documente, el zice: „Фамилия, адрес, куда едешь?” [Numele, adresa, unde vei merge?] Eu, în loc să-i scriu adresa unde era mama, zic: „Молдавская ССР, Дрокиевский район” [RSS Moldovenească, raionul Drochia]. El zice: „Что ты сказал? [Ce? Ce ai spus?] Eu iar: „Молдавская ССР...” [RSS Moldovenească] [El zice:] „Иди подумай!” [Du-te și te mai gândește!]

D-apoi eu primeam scrisori, că avem verișori în Moldova, de aceea vroiam în Moldova. Încă ce era acolo - lucra unul la *piloramă* [ferestrău electric], Vichia Pușcașu, era moldovean, din Moldova, nu era deportat, soldat era. Era taman spre *octiabrischi*, dar el zice: „Мăi Grișa, așa niște fete frumoase în Moldova, cu niște ochi negri, cu păr negru...” Acolo ruștele acestea toate-s mongoli, *rîjîie* [roșcate] la față. Ei, când a treia oară mă întrebă adresa, eu zic: „Я хочу домой, в Молдавию, небыл давно ...” [Eu vreau acasă în Moldova, nu am fost demult]. El îmi spune: „Ты езжай к матери и не ищи свою Молдавию! Иди и подумай” [Du-te la mama și nu căuta Moldova ta! Du-te și te mai gândește] ... dacă nu, te scriem la Kamcjatka [regiune în Orientul îndepărtat al Rusiei]. Eu iar ies afară, iese și acela, iar cu dânsul era un maior, ședea acolo. Eu atunci intru înapoi și el [maiorul întrebă]: „Адрес?” [Adresa?], dar eu iar: „Молдавская ССР, Дрокиевский район” [RSS Moldovenească, raionul Drochia] Nu a zis nimic, mi-a scris documentele, mi-a dat banii și torba și - la tren!

REVENIREA LA BAȘTINĂ

Drumul spre casă

Am ajuns la punct, am mers cu trenul până la port. Taman bătea vântul tare și nu se putea apropia corabia de mal să facă încărcarea. Ne-au ținut două săptămâni pe mal acolo, în pădure, *pălătci* [corturi], nevoie, ploua. Ziua ne uscam și noaptea dormeam așa murați. Când s-a potolit vântul, de acum au intrat corăbiile aproape de mal și ne-am încărcat. Doamne ferește, ce corabie mare! Mergeam opt în rând, așa *trap* [pasarelă] mare era. Toată ziua au încărcat. Te uitai șiragul cela de oameni, te uitai cât a mers atâta lume în corabia ceea. Eu am mai mers pe așa corabie, dar atunci n-am luat seama că noaptea ne-au încărcat, noaptea ne-au descărcat. Când ne-au dus la armată am trecut Tatarskij proliv [strâmtoarea dintre Eurasia și insula Sachalin], dar acela-i strâmt, dar când am venit acasă apoi am ieșit din Juznyi Sachalin, dintr-un port, de acum acolo era *otcrîtoie more* [largul mării].

Eu numai prin scrisori știam că am neamuri

Când am venit aici, definitiv era interesant. M-am dat jos, de acum aici la șosea întreb [cum să ajung], [îmi răspund:] „Моș-tu Трофан trăiește departe, dar iată du-te la David Ninescu, că-i mai aproape!” Eu știam de el, că el tot mi-e moș, chiar alături trăiește. Aici sora mamei a trăit. Nu mi-a spus, cum să ajung, în ce casă trăiește. Parcă aici, parcă aici, de acum am trecut mai departe. Am ajuns tocmai hăt departe. Mă întâlnesc cu un om și zic: „Unde trăiește David Ninescu?” El zice: „Ia mergi cu mine înapoi...” Ei [rudele] știau că eu

vin. Telegrama a fost trimisă la moșul [Trofan] cea de lângă biserică. Când m-a văzut mătușa Sofica... Dacă eu eram de cinci ani când am plecat, dar am venit de 22 de ani. Bocet, nevoie, [zâmbeste] M-am culcat oleacă și am mai dormit până seara. Nănășelul lucra atunci *brigadir*: „Măi David, măi, iată a venit nepotul din Rusia!” Acela [întreabă]: „Unde-i el? Ia adă documentele, *voienii bilet* [livretul militar]”. Se uită: „Da, el e!” Strigă la *izdavoii* [cărutaș]: „Du-te acasă, îmbracă căruța cum trebuie, pune scaune, că la ora cutare să vii înapoi!” De acum a venit. Ne-am îmbrăcat frumușel, cu nănășica și nășelul. Au luat *fana-riul* [lanterna], că atunci nu era lumină prin sat. Dar nu știa nimeni, că eu sunt acasă. Neam dus întâi pe la un moș, un frate de-al lui mama - mama avea două surori și un frate - apoi la ai lui tata șapte cumnați și surori. Nășica plângea, mă cuprindea, dar nășelul... dacă nu-s a lui [mai rece era], [zâmbeste] Ne-am suit în căruță, de acum întuneca chiar bine, ne-am dus la alt moș. Nășelul zice: „Voi ședeți în căruță, dar eu mă duc în casă” Strigă el de pe prag: „Hai, Sofica cu Grișa, veniți încoace”. Când am intrat în casă, așa stăteau, ca „по стойке смирноно” [în poziție de aliniere drepți]: cum eu m-am dus așa micuț și am venit flăcău mare... Să nu-i vezi 17 ani, cum să recunoști? De acolo ne-am dus la mămuca, mama mamei mele. Acolo trăia o soră [a mamei]. Mămuca, Doamne ferește, ce a plâns. Doamne ferește! Să faci un *chino* [film], să fii de fier că plângi, dacă ea m-a crescut de mic, mă duceam la dansa toată vremea. Toată noaptea nu s-a culcat, a stat lângă mine. A doua zi m-am sculat și le zic: „Să mă duceți la casa mea!” Mătușa Paraschița s-a îmbrăcat și eu, cum eram pe formă, m-am îmbrăcat. Când taman treceam pe lângă o casă, care au fost deportați în 1949 - o mătușă a lui sora lui tata, el trăia în gazdă la o fiică a lui - și ei prin fereastră m-au văzut, că în sat s-a auzit că eu vin, au ieșit buluc toți din casa ceea. Eu, dacă nu-i cunoșteam... Mă cuprindeau, mă pupau toți. [râde!] Nu știam pe nimeni. Eu numai prin scrisori știam că am neamuri, dar să-i văd la față nu puteam.

„Duceți-mă la casa mea”

În casa [de unde am fost ridicat] a trăit un învățător, Pușcaș [numele]. Atunci primăria se socotea cu casele acestea care erau ale deportaților. Noi eram aproape de școală. Întâi au trăit niște învățători, apoi au fost copiii care erau din sate departe și ședeau acolo, patru-cinci clase. Și, vă spuneam, a doua zi, cum numai m-am trezit, am rugat: „Duceți-mă la casa mea!”

[Când ne-au ridicat,] în fundul casei, după casa mare, încă nu era gata, era dat cu lut, dar nu era dat cu var, dar casa mare era gata. Când am intrat acum, eu mergeam prin casa cea mare de aici-încolo. Îmi aduceam aminte cum era. [învățătorul] nu știa cine-s eu: „Ce-i cu dânsul?” Umbla din urma mea cu ochelarii, când îi puneam, când îi lua, nu știa cine-s eu. Eu vorbeam mai mult rusește, nu prea vorbeam bine moldovenește. Bun. El avea casă făcută, dar nu era gata încă, trebuia să pună uși și ferestre și gata, și-mi zice: „Uită-te ce, pune mantaua în cui aici și *cemodanul* jos, n-o să-ți ia nimeni casa ta. Ai să șezi liniștit. Eu la primăvară am să ies din casă”.

Când revin acasă la ai mei, rudele mamei [mi-au zis]: „Ce-ți trebuie ție, măi, să faci gălăgie, iar să fii dus în Siberia? Încă mă-ta nu a venit, dar tu de-am răscolești aici...” Au început neamurile că „nu-ți trebuie!” Cumnata Vera, mama, erau în Siberia. Am tăcut așa și ...nu m-am dus să trăiesc în casa mea. Mai mult trăiam la mătușă, dacă mă apuca noaptea aici dormeam, altă noapte acolo dormeam [la bunica].

Soția: *ei erau mai mulți frați ai lui mama și el unde înnopta acolo era*. Ei nici nu-mi dădeau drumul să plec de la ei.

„Să mănânc pâine de cenușă, dar să mă duc în Moldova!”

Eu am scris scrisoare. Una am scris-o la Iucov, dar una am scris-o la ministrul afacerilor interne de la Moscova. Aceasta a fost iarna, tot în iarna ceea când am venit de la arma-

tă. Nu știu cum ne-am luat de vorbă cu jidanul [care trăia în casa noastră], că el a scris: *Vot tak i tak, papa moi rabotal* [Iată așa și așa, tatăl meu a lucrat] ...cum a fost [a scris].

Mama a venit în 1957. Toamna, la cositul grâului mamei i-au dat drumul. A vândut casa [de acolo], a vândut vaca, totul. Care pe degeaba, care cum a putut da, care a vândut, care n-a vândut, a lepădat totul. A venit cu două valize. Asta era dimineața, că noi atunci coseam grâul, apoi dormeam acolo la *combain* [combină], nu veneam acasă. Mergea o bucatăreasă, se ducea la lucru, și-mi strigă: „Grișa, ia vină încoa! Du-te, că a venit mă-ta acasă!” Un moș al meu era *pomoșnic combainiora* [ajutor de șofer la combina de recoltat grâne], avea bicicletă cu el. Eu mă sui pe bicicletă, el striga nu știu ce, eu nici nu m-am uitat în urmă. Bicicleta și - acasă, dar mama era de acum aici, la sora ei. Of, Doamne, Doamne! [*lacrimi*] Mama s-a pornit pe jos, dar eu m-am dus în deal la fratele ei și i-am spus și fratelui lui tata. Când am ajuns acasă la dâșii, apoi mama era acolo. Ea [mama] toată vremea zicea: „Să mănânc pâine de cenușă, dar să mă duc în Moldova. Moldova!” Dacă erau aici părinții, surorile, fratele, toate neamurile, dar acolo, înstrăinări, străini. Ce-i al tău, e la tine acasă, cât de bine să trăiești printre străini, cât de bine să-ți fie.

Soția: *ei au pățit atunci! Mama, cum amu generația asta mai bătrână, alde părinții noștri, zicea că avea de toate, dar la dânsa acasă să fie. Ca și cazul când întreba: „Cum, moșule, era mai bine când erați la pământul neavoastră ori acum îi mai bine?” Dar el zice: „Și acum e bine, dar tot atunci era mai bine!” înțelegi? Munca lui era a lui!*

Mama s-a aranjat la lucru la colhoz, la grădină. Noi trăiam la mama ei. Sora mamei avea patru copii. Bunica avea casă și căsoaie, așa-i zicea. Mama stătea cu mămuca Varvara în căsoaie.

Cea mai frumoasă nuntă atunci a fost la mine

În mai 1958 m-am însurat și tot în 1958 am trecut aici [pe acest loc]. Nuntă frumoasă am făcut. Cea mai frumoasă nuntă atunci a fost la mine. Neamuri multe eram și și-au făcut milă toți și am câștigat mulți bani atunci la nuntă. David a fost nun mare, dar nunta a fost la mămuca. Sora mamei a fost nună mare. Și la părinții soției a fost nuntă.

Soția: *...a fost nunta și la noi, și aici. Toți ne-am pregătit acasă, nunul acasă, noi acasă, soacra mare tot. La aceștia nănași a fost cort, la dânsa cort, acolo cort. Trei zile a ținut nunta!*

Soția: *...că trei zile atunci se făcea nunta. Era așa că duminică era nunta de ziua, a doua zi dimineața veneam la nun, aduceam nunul acasă și puneam la masă, și iar petrece-re, și a treia zi, ori dacă se amâna, cum era vremea, apoi trebuia socrul cu mireasa să facă masă. întorcea pe toți acasă, acela făcea din nou masa, măcar că atunci când au luat mireasă au făcut nunta mare. Altă seară iar din nou, și oamenii nunului, și ai socrului, și aceștia, iar toți. Noi împreună cumpăram rochie de mireasă, căci cum să fie? Doar ei erau veniți de pe drum! Ce, ei puteau? Ei nimic nu aveau... Că ei au venit cu nimic! [cu bună-tate, tristă!]*

Eu am venit cu *ciomadanul* și aveam numai mantaua și bușlatul, și gata! Mama a venit din Siberia cu niște prostiri, cu niște oghealuri, ce a putut lua mama. Cu banii de la nuntă am construit casa, locul ni l-a dat colhozul.

Despre tata

Pe urmă, de acum eram însurați, trăiam, aveam copii. Socrul meu, Alexei, Dumnezeu să-l ierte, tata Axeniei s-a întâlnit cu o femeie și nu știu cum s-a luat de vorbă, dar ea zice că a fost la închisoare și a stat acolo cu Păvălușă Rotaru, cu Nicu Putină... Tătunea a adus-o la noi și eu ia să văd dacă știe de tata meu. Am scos portretul tatei și [ea] unde zice: „Iată, acesta e Păvăluță Rotaru!” Eu m-am dus la un cumnat al nostru, învățător, și am scris scrisoare la gazeta „Правда”, la Moscova. După aceea redacția mi-a trimis răspuns acasă: „Ba-

ше письмо послано в Прокуратуру СССР” [Scrisoarea Dumneavoastră a fost transmisă la Procuratura URSS]. Iar mi-au adus niște foi mari și acolo, de la Procuratură, mi-au scris: „Ваше письмо послано в Прокуратуру Молдавской ССР” [Scrisoarea dumneavoastră a fost transmisă la Procuratura din RSS Moldovenească]. Am avut multe foi, dar dacă doamna Axenia le-a azvârlit! [zâmbește] Iar am trimis scrisoare să aflu unde se află tatăl meu. Au fost la noi, eu eram la deal, a fost la primărie un maior de la Chișinău și au chemat niște oameni bătrâni de prin sat, care-l știau pe tata și a întrebat cine i-a făcut casa lui tatăl meu: a făcut-o el sau a făcut-o cineva, prin muncă străină. [Ei au zis]: „El, săracul, a făcut casa singur!” Pe urmă mi-au trimis de la Chișinău, că atunci în limba rusă scriau tot: „Ваш отец считается реабилитирован” [Tatăl Dumneavoastră se consideră reabilitat]. Eu iar scriu la dânzii, că aici au început toți a plânge: „Iată tata... Păvăluș al nostru este viu”. Scriu la Chișinău la Procuratură: „Где находится мой отец, где он живёт?” [Unde se află tatăl meu? Unde el trăiește?] Aceia trimit răspuns: „Ваш отец умер в 1942 году в Свердловской области, в Ивдельлаг” [Tatăl Dumneavoastră a murit în 1942 în regiunea Sverdlovsk, în Ivdellag]. Acolo, în regiunea Sverdlovsk, unde se produc chimicale...

A fost unul, Vasile Rotaru²⁷¹, din satul Glavan, primul an a fost cu tata și ei [administrația lagărului] spuneau că „voi sunteți frați, ori neamuri” și trebuie despărțiți. Ei se jurau că nu sunt rude, că iată „eu îs din Țarigrad, da acesta-i din Chetrosu”. [Administrația răspundea]: „Nu, nu voi sunteți neamuri” I-au despărțit. Pe tata l-au trimis în alt lagăr. Nenea Vasile acela povestea că lor le da mai mult pește sărat și mai nu le da apă. Tata, în 1942, nici un an de zile n-a trăit și a murit, [trist] De acum ne-am luat speranța că tata-i viu. Dacă a murit, a murit... De-acum ce să faci?

REABILITAREA

Eu am fost cu unul la Edineț și acela a zis că „o să vă întoarcă [averea]”. Ne-a costat 100 de lei documentele celea, ce am făcut acolo. Au zis că o să ne dea bani, că o să ne dea o sumă mare. Nu mi-au dat nimic! Nici pe casă, nimic! Iată, la cei din 1949 le-au dat câte cinci-șase mii, dar mie mi-au dat odată 500 de ruble și vsio [gata!] [trist] Și 90 de lei. Au zis de la raion: „Ți-am dat 90 de ruble? Ți-ajunge! Mai mult nu mai avem treabă cu mata!” A rămas tot, toată gospodăria.

Mama a decedat în 1991. N-au întors nimic din ce s-a confiscat.

Soția: *La cei din 1949 le-au întors, dar lui nu i-au întors nimic.*

REGRETE ȘI BUCURII

[Cea mai grea zi] ...cum să-ți spun? Cel mai greu mi-a fost în Belostok, acolo gândeam că de pâine și de cartofi n-am să mă satur niciodată, așa mi-a intrat în gând. Cam mai des te culcai flămând, dacă nu era, nu era nimic. Noi, copiii, iarna nici nu ieșeam din casă. Eu cu Mila în casă ședeam tot timpul. Dacă îmblam cu cerutul, apoi numai prin mahala ieșeam cu fuguța, una-două și... [acasă.] Care da câte ceva, dar care se făcea că nu te vedea și zvârlea zoile peste tine. Eu, ca copil, am îmbiat la școală, am lucrat, am crescut porci cu mama, am păscut viței cu mama, am păscut vaci. M-a pus cu de-a sila la lucru colhozul, cu de-a sila. Mi-e era rușine, că eram flăcău. Așa era atunci, „комсомольское поручение” [însărcinare comsomolistă]. [zâmbește trist]

[Cea mai frumoasă zi...] Ce să vă spun? Eram frumos, când eram tânăr, acum m-am corogit tare. [zâmbește] Cel mai bine ne-a fost când am terminat casa asta, a mea, de făcut. Apoi când m-am culcat în casă, dar atunci nu era [casa] așa ca acum - covoare... ceva - nu

²⁷¹ Rotaru Alexei S. (a.n. 1894), com. Țarigrad (Glavan), r-nul Drochia, fost membru al Partidului Național Liberal, primar, arestat în 1941, internat în lagărul din Ivdel, reg. Sverdlovsk, a decedat în 1942 în detenție. Soția și patru fiice au fost deportate în 1941 în reg. Novosibirsk (vezi: *Cartea Memoriei*, vol. IV, p. 388).

aveam nimic în ea. Când prin casă totul a fost gata, iată atunci parcă mă întrebam: „Oare-i casa mea asta?” Nu-mi venea a crede că aceasta este casa mea. Mă uitam așa în pod - totu-i alb, frumos, văruiat tot-tot. În sfârșit era totul gata!

[Cine-i vinovat?] Aici tata să fi știut una ca asta, cum el era, a trăit bine, dacă a fost în armată, el a fost *gramotnii* [cârturar], că din toți frații lui numai el a învățat școala, șapte clase, că atunci învățai aici și apoi la Griva a terminat școala. Dacă mântuiai patru-cinci clase, apoi erai *boievoi* [Aici: mândru, îndrăzneț]. De aceea el și a fost deportat. Soția: *atunci a fost vremea ceea cum eu auzeam încoace, ziceau că îi ridică pe cei bogați. Bine, apoi acel bogat dacă era, el prin munca lui avea, el nu era om rău. Dar cum era vremea lui Stalin, pe bogătași i-au luat ca să fie colhoz. Deportau pe cei care erau contra „советской власти” [Puterii sovietice]. Acei care erau cu carte - pe toți i-au ridicat atunci, pe toți: Semion Darie, Nică Dubină...*

Soția: *...acei care aveau ceva motor, mașină. Pe aceștia cu avere de acum pe urmă i-au ridicat, în 1949. Soția: ...pe nedrept i-au luat, degeaba, că el pământ nu avea.*

În Armată Română tata lucra în *ștab* [stat-major], tot *pisari* [Aici: secretar] a fost. Ca motiv, puteau să-l ia pe tata, fără noi. Mai ales că mama era cu trei copii mici și cu burtă [însărcinată] de abia ducea, și așa ne-au deportat. Ei, cu ce erau vinovați copiii ceia mici?

Eu să scriu o carte, apoi ași plânge... Tot gardul și târâșul ar plânge...

Iată, de fiecare dată încep a scrie și încep a plânge, și gata!

Grigore Rotaru

20 august 2015 s. Chetrosu, r-nul Drochia

Anexe

Anexa 1. Pavel și Vera Rotaru, împreună cu feciorul Grigore, fiica Mila (pe brațe) și cumnata Sofia (rândul doi), s. Chetrosu, r-nul Drochia, 1938.

Anexa 2. Grigore Rotaru împreună cu mama, Vera Rotaru. Fotografie făcută în ziua condamnării mamei, loc. Krivosejnoe, reg. Tomsk, 1949.

Anexa 3. Grigore Rotaru (stânga) împreună cu Dariu Gorsa, loc. Krivosejnoe, reg. Tomsk, 1952.

Anexa 4. Grigore Rotaru, insula Sachalin, 1955.

Anexa 5. Grigore Rotaru (stânga) împreună cu consătenii săi în s. Chetrosu, r-nul Drochia, anii 60.

Anexa 6. Grigore Rotaru (stânga) împreună cu soția Axenia și fratele acesteia.

Anexa 7. Axenia și Grigore Rotaru, s. Chetrosu, r-nul Drochia, 2015.